

Egy Kováts

A változó körülmények közötti reakciók a szokásosnál élesebben világítják meg, hogy a politikai orientáltságot jelző szavak – fasiszta, náci, fajvédő, nacionalista, antiszemita (más esetben konzervatív, kommunista, liberális, szocialista stb.) – alá besorolt, hasonló nézetűnek tetsző emberek, csoportosulások milyen eltérő magatartást mutathatnak. A világhoz való viszony szinte mindig összetettebb, mint hogy egyetlen vagy akár több jelző pontosan leírja azt. Mindez az 1919 és 1945 közötti magyarországi szélsőjobboldal világába vezető, a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat *Sziluett* című, önmagát korszerű történelmi életrajznak nevező sorozatának 16. kötetét olvasva idéződik fel. A mű „hőse”, az 1897-ben született és valószínűleg 1967-ben elhunyt Kováts Tivadar. Látszólagos ellentmondás, ha azt írom: személye mindeddig az utókor számára indokoltan volt gyakorlatilag ismeretlen, mondhatnánk, méltán elfeledett, ugyanakkor Pócs Nándor, a szerző jól döntött, amikor megírta, a kiadó pedig hogy megjelentette ezt a nem túl terjedelmes (főszövegét tekintve alig több mint 160 oldalas) könyvet. Kováts életét, tetteit aligha lehet önmagukban történelemformálónak nevezni, ugyanakkor a hozzá többé vagy kevésbé hasonló, köztük olyanok is, akik nála nagyobb léptékű döntéseket is hoztak, együttesen már érdemi szerepet játszottak.

A műnek meghatározó eleme a politikai és nem teljességre törekvő életrajz. Ugyanakkor a szerző ezt, ha

tetszik, részben vivőanyagnak tekintti, mert legalább ennyire fontosnak tartja Kováts Tivadar közegének, társadalmi háttérének bemutatását (innen a mű címe: *Varjúsereg*). Ez a néhol jobban, néhol nehezebben körülhatárolható környezet az 1919–21-es fajvédő ellenforradalmárok alsóbb rétegeiből, ahogy Pócs nevezi őket, a mozgalmárok közül került ki. Ahhoz azonban, hogy történetük érthető legyen, az olvasónak némi képet kell alkotnia a Horthy-korszak kezdeti időszakában, majd a harmincas évek végétől újra fontos szerepet játszó titkos és féllégális, esetenként legális szélsőjobboldali szervezetekről – ezek bemutatása a könyv egy további eleme. De szerepük csak akkor válik érthetővé, ha világos a hivatalos politika hozzájuk, illetve tagjaikhoz való viszonya, aminél a szerző – helyesen – nem hagyatkozik olvasója máshonnan származó esetleges ismereteire. Így indokolt, hogy könyve jelzésszerűen kitér arra, hogy milyen külső szempontok határozták meg ezt a kapcsolatot – értve ezen, hogy a békeszerződés szabta korlátok, a revíziós célok, a külföldi kölcsönfelvételi igények, a népszövetségi tagság, majd a hitleri Németország megjelenése milyen változó mozgásteret jelöltek ki a kormányok számára.

Pócs kiinduló tézise nem különösebben új felismerés. Eszerint az 1919 és 1945 közötti magyar jobboldalon és szélsőjobboldalon belüli törésvonalak nem vezethetők le a zsidósághoz, a revízióhoz, a kommunistákhoz való viszonyból, hiszen mindezekben

és számos más jellemző ideologikus alapelvben ezen a térfélen, egészen az utolsó évekig, többnyire nem mutatkoztak éles nézetkülönbségek. A szélsőjobboldal megosztottságában, amely a különböző csoportosulások egymással való szembenállásáig fajult, a személyes rivalizálás is szerepet játszott, de meghatározó jelentősége a – könyvben használt kifejezéssel – politikai elithez való viszonyoknak volt. (Mivel a politikai elit eléggé pontatlan, homályos tartalmú, szerencsésebb a rendszer vezető politikusaihoz és magához a rendszerhez való viszonyról beszélni.) Ez szorosan összekapcsolódott azzal – mondja a szerző –, hogy ki milyen módon kívánta megvalósítani politikai céljait. Kováts közege, a fajvédők mozgalmárjai, 1919 után a zsidó kapitalizmus és az arisztokrácia kiváltságai ellen kívántak küzdeni, talán hitték is, hogy a rendet akarják megszilárdítani, valójában azonban inkább kedvelték a rendért folytatott küzdelmet, mint magát a rendet. Ennek megfelelően a konszolidálódó szisztémához egy ideig nem vagy nehezen illeszkedtek.

A Kovátshoz hasonló mozgalmár fajvédők jellegzetesen a középosztályból és a kispolgárságból rekrutálódtak, politikai eszmélésük a világháborúhoz, 1918–1919-hez kötötte őket, és különös jelentősége volt számukra a fehérterror idején kialakult bajtársiasságnak. Azok, akik biztos anyagi körülmények közé kerültek – és közülük tartozott Kováts is –, fokozatosan a konzervatív elit szövetségesévé lettek – írja Pócs –, sőt a nemzetiszocialisták, nyilasok ellensúlyozására, de legalábbis szemmel tartására kaptak megbízatást.

A nemzetiszocialisták, nyilasok gyökerei is hasonlóak voltak a fajvédő-

kéhez, de többségük politikai nézete döntően a bethleni konszolidációban, a gazdasági világválság időszakában alakult ki. A szélesebb bázis itt a társadalom alsóbb rétegeiből származott, az agrárproletárokból, a munkásokból, a kispolgárságból. Mai kifejezéssel rendszerváltozást, az állam és a társadalmi rend teljes átalakítását tekintették céljuknak.

A könyv meggyőzően mutatja be, hogy ha csak a nézetek címkéinek felsorolásával jelezné, ki is volt a „hőse”, nem lenne teljes a kép, ugyanis akkor szem elől tévesztenénk az 1919-ből eredő kapcsolati háló jelentőségét. Az alsó középosztályból származó, kereskedelmi érettségiig jutó Kováts Tivadar leginkább szervezőképességével emelkedhetett ki némileg az átlagból, ami a személyes morális korlátok hiányával társulva határozta meg karakterét, tevékenységét, sorsát.

1916-ban, nem egészen húszévesen katonaként került orosz fogságba, és ott, pontosan nem kideríthető körülmények között, találkozott a Magyarországi Kommunista Párt későbbi alapítóinak egy részével. Mindenesetre hazatérve, az 1918–19-es köztársaság idején rendőrségi megbízatással beépült a szerveződő kommunisták közé, és jelentett róluk. Ez a besúgó, titkosrendőri jellegű tevékenység, amennyire későbbi életéből is kivehető, izgatta Kováts fantáziáját. Bár a korai ügynökösködéshez is kellett némi antikommunista, esetleg antiszemita motiváció, de ez csak erősödhetett azzal, hogy a kommün alatt őt is, testvéreit is letartóztatták, a fogságban – állítása szerint – verték, és családtagjaival is szörnyűségeket műveltek. 1919-ben ellenforradalmár, fajvédő, több titkos szélsőjobboldali szervezet, köztük a Kettőskereszt

Vérszövetség tagja lett. A könyv a korszak jellegzetes csoportosulásként beszél a Vérszövetségről, szerepéről. Ahogy az elég köztudott, és Pócs Nándor is megjegyzi, ezek a titkos ellenforradalmár társaságok lényegében csak a hazai és a külföldi közvélemény előtt voltak titkosak, az 1919 utáni rendszer vezetői, hatóságai számára nem.

Kováts életében közel két évtizeddel később, de addigi múltjától egyáltalán nem függetlenül egy másik, némileg hasonló szervezet, a ma már alig ismert, de a könyvben részletesen bemutatott Nemzetvédelmi Szövetség is fontos szerepet játszott. Itt a korábbi státuszánál jelentősebb posztot kapott, gyakorlatilag ő lett az operatív irányító. Tudható, ekkor, a harmincas évek végén, a revíziós igények (részleges) megvalósíthatóságának reményében, hallgatólagos állami támogatással, részben kezdeményezésre éledtek újjá az ellenforradalmi korszak kezdetén működő, akkor még alulról szerveződő, paramilitáris csoportok. A Nemzetvédelmi Szövetségben Kováts a Rákosi- és a Kádár-korszakból is ismert hangulatjelentő, megfigyelő jellegű hálózatot épített ki, miközben, ahogy ma mondanánk, közvetlenül a VKF2-be, a katonai hírszerzésbe, elhárításba volt bekötve.

Kováts Tivadar a Horthy-korszak egészét tekintve leginkább a legalitás és illegalitás határán billegő szerencsevadásznak látszik, akinek az első időszakban elkövetett politikai, antiszemita, revíziós indítékú alkalmi bűncselekményeit nem választotta el éles határ a személyes gyarapodás motivációjától. Önmagát is valamegyest banditának, terroristának látta, és bár a politikai vezetők a fehérterror után részben bűnözőként tekin-

tettek rá és bajtársaira, használták informális státuszukat, ha pedig olykor ilyen-olyan ok miatt túlléptek a fennálló rend keretein, a végrehajtó hatalom a rendszer részének tekintette őket, nem kellett komoly felelősségre vonástól tartaniuk. A húszas évek első felében betörések, rablások, gyilkosságok kapcsán emlegették a Kováts testvéreket, csehszlovák pénzt kívántak hamisítani, romániai bankbetörést terveztek, az úgynevezett Vannay-puccs leleplezésekor is előkerült a nevük stb. Többször is tartóztatták őket, néhány hónap után azonban szabadlábra kerültek, részben az 1919-re visszanyúló kapcsolataik révén, részben hazafias érdemeikre hivatkozva. Kováts soha nem lett nemcsak élvonalbeli, de hivatásos politikus sem, valószínűleg ilyen ambíciója sem volt. Bár viselt hivatali megbízatásokat, szinte láthatatlan maradt. Miközben némileg reprezentálja az elkötelezettsége szerinti közeget, a mozgalmár fajvédőket, emblematikus figurájukká sem vált.

A korszak első éveinek zavaros ügyei után 1923-ban „civilben” már sertéskereskedő, a harmincas években testvéreivel együtt gyümölcskereskedő a Vásárcsarnokban fenntartott standdal. Az őrségváltás idején, az akkor már a rendszerrel harmóniában élő Kováts az 1938 és 1940 közötti, a Nemzetvédelmi Szolgálatnál szerzett érdemeiért jelentősebb gazdasági pozíciókat is kapott.

Pócs Nándor érdeklődését téma-ja iránt részben az keltette fel, hogy úgy találta, viszonylag sok fajvédő fordult szembe a második világháború előrehaladtával a németekkel, tegyük hozzá, részben persze éppen fajvédő alapon, többen a német megszállás, majd a nyilas rendszer idején

ellenállással is próbálkoztak, antiszemitá nézetük ellenére zsidómentésre is vállalkoztak. A könyv nem tekinti feladatának, hogy általános magyarázatot adjon erre a változásra, mint ahogy nyilvánvalóan ilyen nincs is, hiszen a döntések individuálisak voltak.

Kováts Tivadar például nem járt be olyan utat, mint mondjuk Bajcsy-Zsilinszky Endre vagy mások. Hátasvadász leegyszerűsítés lenne úgy jellemezni – írja a szerző –, hogy fehérterroristából antifasiszta ellenálló lett. Német- és nyilasellenességének egykori emlegetése nyilván megfelelt a tényeknek, de mint a könyvből kitűnik, annak, hogy ez bármiféle tevőlegességbe fordult volna, nincs nyoma. A Nemzetvédelmi Szövetségnél betöltött posztja révén érdemi beleszólása volt az akkoriban alapított, az ellenforradalomban szerzett érdemekért adott Nemzetvédelmi Kereszt

adományozásába. Kovátsot 1944 elején azzal vádolták meg, hogy a diszkriminációs törvények hatálya alóli mentesülésben reménykedő zsidóknak viszonylag nagy számban adott ilyen kitüntetést, pénzért. Előélete alapján ez hihetőbben hangzik, mint ha szimpla zsidómentési szándékot említettek volna. Mindenesetre 1945 utáni nyugat-németországi élete során érdemeire hivatkozva kárpótlást igényelt – eredménytelenül.

A harmincas évei közepén járó szerző az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa, az intézmény *Betekintő* című folyóiratának főszerkesztője. Ez az első önálló kötete.

Pócs Nándor: Varjúserreg. Kováts Tivadar és a magyar fajvédelem láthatatlan útjai. Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – Magyar Történelmi Társulat, 2022, Pécs–Budapest. 232 oldal, 2950 forint.

Kőríz Imre

Egy rejtélyes regény

Eredetileg Bánhidi Lilla *Sorsod Borsod* című könyvéről akartam írni. A könyv úgynevezett regionális krimi, miskolci eltűnések, sőt mint idővel kiderül, gyilkosságok után nyomoz benne egy Borsodból elszármazott, Pesten élő újságíró. Eleven benne a női perspektíva, ami krimikben szokatlan, és különösen szemléletes az országos kereskedelmi televíziózás hírszerkesztőségi világának ábrázolása, amelyet a szerző szemlátomást jól ismer. Annak, hogy végül letettem a tervemről, az az oka, hogy

az író, akinek ez az első könyve, az olvasókat úgy tereli végig Miskolc különböző városrészein és társadalmi csoportjain, szinte idegenvezetőként, mintha a borsodi megyeszékhely egy sajátos, százötvenezer fős lakosságú skanzen lenne. A talicska létjogosultságát a könyv lapjain pusztán az adja, hogy elhangozhasson a „furik” szó, az egyik szereplőnek pedig nyilván csak azért kell kenyeret szeletelnie, hogy kiderülhessen: a serclit arrafelé dumónak hívják. A könyv első két harmada

kissé szétfolyó, a szerelmi szál elég banális: az olvasó biztos lehet benne, hogy az újságíró és a rendőr heves szakítása annak idején félreértésen alapult. A harmadik harmad viszont egy akciófilm izgalmával olvastatja magát: ha a következő krimijét Bánhidi Lilla végig ilyen feszesre húzza, akkor jó szívvel ajánlható lesz a legszelesebb közönségnek is – mert a *Sorsod Borsod* egyelőre csak a miskolciaknak kötelező.

Ezután András László *Vörös korona* című „bűnregényét” olvastam el a kritikáirás szándékával. (Azok kedvéért, akik szeretik vagy épp ki nem állhatják ezt a kifejezést: Bán Zoltán András leleménye.) Ezt a könyvet Kun Árpád hozta szóba nemrég egy interjúban azzal, hogy két fanyalgás mellett csupán egy elismerő bírálatot olvasott róla. A könyv csakugyan nagyon jó, határozott – és elég vigasztalan – képet ad a mai magyar valóságról, a társadalmi és magánéleti szálakat leleményesen szövi össze, a szereplők igazi karakterek (mellékszereplőként még K. Kabai Lóránt is cameozik benne), és Kunnak „a tökéletesre csiszolt, briliáns mondatok”-ról szóló szavai után az olvasónak tényleg nem okoz csalódást a könyv stílusa sem. A műfaj kedvelőinek, lakóhelytől függetlenül, csak ajánlani lehet, de kritika egy ilyen újdonságokra figyelő rovatban mégsem igazán közölhető róla, mert már két éve, hogy megjelent. (A szerző *Vad vidék* című verseskötete viszont a hírek szerint a Könyvfesztivál idején jön ki a Kalligramnál.)

Krusovszky Dénes harmadik prózakötete, ezen belül második regénye az idejű könyvhétre jelent meg, és ugyancsak nincs híján a titokzatoságnak. A főrejtélyen, a kelet-ma-

gyarországi kisváros fáinak különös levélpusztulásán kívül az olvasónak még vagy négy-öt homályos, magyarázatra szoruló mellékrejtély adja fel a leckét. Krusovszky a kora negyvenesek, késő harmincasok nemzedékének Simon Márton és Závada Péter mellett alighanem a legnagyobb olvasói és kritikai figyelemben részesülő költője, akinek első regénye, az öt évvel ezelőtt megjelent *Akik már nem leszünk sosem* igazi sikerkönyv volt, amelyet már nagyon hamar irodalomtudományos konferencia-előadások is témájukul választottak. A több szálon, idősíkon és helyszínen, hovatovább több országban futó, mozgalmas cselekményű könyv ambiciózus első regény volt: a fő cselekményszál a kétezer-tíz években harminc körüli nemzedék, azon belül a vidéki születésű fiatalok körében játszódott, de egy kisvárosi pogrom révén feltűnt benne egy 1956-os sík is, érintőleg a melegséget is tematizálta, egy bécsi epizód révén kemény kritikáját nyújtotta a kortárs magyar társadalmi és politikai viszonyoknak, a talán legjobban sikerült része pedig sajátos helyszínen, vastüdőben élő betegek körében játszódott.

Az új, négyszáznegyven oldalas regény ehhez képest a közepén kezdődő negyvenoldalas – hamar a főhős gyermekkorára visszatekintőnek bizonyuló – fejezet kivételével egyirányú, és nagyjából egyetlen helyszínen, egy megnevezetlen kelet-alföldi kisvárosban, illetve annak szomszédságában játszódik.

A főhős Koroknai János, a helyi gimnázium magyartanára. Demenciától sújtott édesanyja időotthonban él, édesapjáról pedig azt tudjuk meg, hogy egy eleinte nem

részletezett balesetben korábban meghalt, míg bátyja Budapesten futott be ügyvédi, illetve fut be éppen politikai karriert. Legjobb barátja a Martinek nevű állatorvos, de jól kijön Bakóval, a tanárhiányos helyzetben nyugdíjasként visszafoglalkoztatott földrajzos kollégával is. Megtetszik neki egy új kolléganő, de lesz kalandja egy régi szerelmével is. Végigvonul a regényen az iskola fontoskodó hittanárának terve is: az ellenszenves, túlbuzgó Szekeres szobrot tervez állítani Koroknai apjának, aki korábban az iskolát is igazgatta, majd a város alpolgármestere is volt. De mindez tulajdonképpen független a könyv fő cselekményszálától, a címbe emelt rejtélytől: a város fainak titokzatos levélvesztésétől.

A regény három, számokkal jelölt nagy fejezetből áll össze – a középső a már említett rövid visszatekintés –, ezek pedig több kisebb, külön címmel vagy számozással nem rendelkező, csupán új oldalon kezdődő részre tagolódnak. Az első jelenet az iskolában játszódik egy verselemző dolgozat írásának idején: ebben a diákok sorában feltűnik két később fontossá váló mellékszereplő, az eminens Harsányi Léna és a problémás Szemán Márk is. A tanárt közben telefonon hívják: mint kiderül, állatorvos barátja kéri, hogy készítsen fényképeket egy pontosan akkor még meg nem nevezett eseményről, mint a következő részből megtudjuk, egy állattenyésztő telepen bekövetkezett titokzatos libapusztulásról. Az nem egészen világos, hogy az iPhone-ok és egyéb okostelefonok világában a magyartanáron kívül más, például mindjárt maga az állatorvos vagy egy rendőr miért ne tudná a fénykép-dokumentációt elkészíteni, de

hát valahogy csak el kell kezdődnie a cselekménynek.

A fő cselekményszálat lassan vezet be a könyv: a város fainak levelei lehullanak és megbüdösödnek. A későbbi kutatásokból – ha lehet nekik hinni – kiderül, hogy nem bennük termő férgek őrlik meg erős gyökereiket, de a jelenséget mégis nehéz másnak, mint egyfajta allegóriának tekinteni: fontos dolgok mennek végzetesen rossz irányba, de a fásult társadalom többsége valahogy megtanul együtt élni a folyamatokkal, még akkor is, amikor azok már egészen abszurd mértékűek lesznek. Nem lehet véletlen, hogy a kortárs prózában ismét felütötte a fejét a groteszk, a szurreális, gondoljunk csak Márton László *Tovább is van* című friss kötetének több novellájára, amelyekben Magyarország sűrű füstbe burkolódik (*Füst*), illetve megbillen (*Billegés*), Kun Árpád *Takarító férfi* című regényének valóságon túli, barlangi gombatelepen vagy egy haiti bálnatetem mellett játszódó jeleneteire, *A majom szeme* című disztópiára Tóth Krisztinától, a Mán-Várhegyi Réka *Mágneshegyében* valami titokzatos enklávéként megjelenített Békásmegyerre vagy akár Szvoren Edinának a szurrealist a leghétköznapibb jelenségek mélyén felmutatni képes novellisztikájára.

Krusovszky regényének legközelebbi rokonai mindamellet talán Márton vagy Spiró parabolái, a műfaj minden veszélyével együtt. Hiszen a parabola, ha fesztelenül rásimítjuk a valóságra – még ha ettől a megközelítéstől az írók általában berzenkednek is –, hajlamos kétdimenzióssá laposodni, ha pedig valamilyen más természetű meggyőződés jegyében könnyedén eltekin-

tünk bármiféle valóságreferenciától, akkor megeshet, hogy az egész súlytalaná válva lóg a levegőben.

A *Levelek nélkül* cselekménye kétségtelenül napjainkban játszódik, bár néhány fontos körülmény, mindenekelőtt az ukrajnai háború, nem kerül szóba benne, egy akkumulátorgyár alapítása viszont igen, a környékbeli libatenyésztés korábbi katasztrófájára utaló megjegyzések alapja pedig a valóságban bizonyára a Hajdú-Bét Rt.-nek a kétezres évek elején bekövetkezett csődje lehetett.

De irodalomról lévén szó a való világnál bizonyára fontosabb a valóságosság, vagyis a könyv valósága. A főszereplő konfliktusai – például a rendőrökkel vagy a tantestületen, illetve a családon belül – kicsit súlytalanok, talán mert nincs igazi antagonistája. Csakugyan akkora lelki válságot kell okoznia annak, hogy egy agilis tanárkolléga mellszobrot akar állítani az ember apjának, aki vezető tisztségeket töltött be a városban? A főszereplő bátyja kellemetlen alak, nincs egyetlen rokonszenves vonása sem, de olyan távol van Koroknai világtól, hogy amikor az édesanyjuk temetésére megjelenik a városban, az némi sűrűlódással jár ugyan, de a találkozásnak nincsenek komoly tétjei.

Koroknai a nőkkel szemben is igen gyámoltalan: a fiatal kollegina érkezése megérinti, de annyira nem mer hozzá közeledni, hogy a történetyszál végül majdnem érdektelenségbe fullad. Igaz, egy régi szerelmével van egy egyéjszakás kalandja, de az együttlétnék a könyvben mindössze fél oldalon abszolválta leírása után az alvó nőt reggel minden néven nevezhető motiváció nélkül szép csendben ott hagyja, és aztán sem ír neki

üzenet – „ezt valamiért nem tette meg” – , és nem is hívja. Közös történetük egyébként még egyetemista korukban kezdődött, de félszeregsége miatt Koroknai akkor Eszter helyett a lány egyik barátnőjével élte át a testi szerelmet, amelynek leírása elég kényszeredett: boldogságát nagyrészt a lány „albérleti szobájában álló indokolatlanul nagy ágyon véghez vitt meztelen hempergések alapozták meg”, amikor is az oralátogatásokat „erősen háttérbe szorította az Ági testével való aprólékos és időigényes ismerkedés”.

A történet egyik pontján Koroknai titokban kimenekíti a városból az egyik tanítványát, akinek további sorsáról aztán alig értesülünk. A könyv lapjain a jövő és az azt szimbolizáló fák érdekében diáktüntetésre is sor kerül, amelyen egy paradicsomkonzerves dobozzal betörök egy rendőrautó szélvédőjét is, de a maga illusztrációszerűségében lényegében ez a szál is zárvány marad. (Annak a regény egésze szempontjából csekély jelentősége van, hogy Koroknait az igazgatónő eltiltja az érettségiztetéstől.) A második fejezetben leírt titokzatos libavész okáról később sem tudunk meg semmi biztosat, márpedig az az esemény nem olyan, mint a levélpusztulás, amelynek szimbolikus, sőt allegorikus jelentőségét az olvasó azzal ismeri el, hogy eltekint a kiváltó okok kicsinyes firtatásától.

A regényben szerepel egy Áttetsző fák című blog, amely a levelek pusztulásával foglalkozik. A szerző kilétét homály fedi: újabb rejtély. Ugyancsak nagyon furcsa, hogy Koroknai édesanyja a férje halála után mondén életet kezd élni, de ennek okára később, úgy tűnik, választ kapunk, és az is kiderül, hogy az apa

valószínűleg nem egészen úgy halt meg, ahogyan korábban gondoltuk. Ez ugyanakkor újabb kérdéseket vet fel, amelyeknek Koroknai a könyvtárban könnyűszerrel a végükre járhatna, de valami nehezen komolyan vehető indokkal – „mintha attól tartana, hogy valamelyik alsó polcon, egy rég nem mozdított könyv mögött netán saját gyerekkorának elevenen lüktető sebet találná meg, ha nem vigyáz” – mégis inkább a terepen tájékozódik. Itt aztán éjszaka majdnem cserben hagyja az autója, de aztán mégsem. Korábban különben már volt a sötétben egy kis biciklibalesete: ekkor könnyebb térd sérülést szenvedett, amelyről később az olvasó már-már kezdte azt hinni, hogy végzetes vérmérgezéssel vagy valami hasonlóval zárja majd le a főhős életét, de Koroknai lába egyszer csak rendbe jön.

A regény legérdekesebb része alighanem a család, azon belül is az apa és az anya viszonya, éppen ezért a könyv közepén olvasható és a regény többi részének súlyaitól majdnem, de szerencsés módon mégsem teljesen mentes visszatekintő fejezetet egyáltalán nem látom fölöslegesnek. Szerepe emellett olyan, mint a mindennapi életből vett homéroszi és dantei hasonlatoké: az olvasó örül, hogy egy kis időre kiállhat a fő cselekmény nyomasztó kulisszái közül. A regénynek ezeken az oldalain található a legtöbb jó megfigyelés és a mondatok megformálása is igényesebb, mint máshol. A beszédes telekszomszéd „kerítésszónok”, és az elbeszélő valamire pontosan tapint rá, amikor a feleslegessé vált építőanyagok halmairól ezt írja: „minden kertben van egy rakás erre felé”, ahogy az olvasó szinte hallja, ahogy azt

mondják: „Alá volt már írva a lakás, arra kellett félretenni mindent.”

Mindez annál is feltűnőbb, mert az egész regény nyelvi állagának minősége sokkal hullámzóbb. Az ötvenegyedikről az ötvenötödikig egy kivételével minden oldalon „hever” valami (gyümölcsös zacskó, almák, könyv – ez utóbbi kétszer is). Ugyanott „megsárgult családi fotók”-ról olvashatunk: itt a jelző egyike azoknak az elhasznált fordulatoknak, amelyek lépten-nyomon visszaköszönnek a könyv szövegében. A bizsergés jóleső, a Fiat öreg, a mozdulat rutinos, a mosoly bágyadt, a kanapé kopott, a pincér fásult, a méhkas felbolydult, az arckifejezés diadalmas, a kapaszkodás görcsös, a gépek szebb napokat látottak, a pad fényesre koptatott. Egy tantestületi megbeszélés végét a szöveg így írja le: „Az izgatott hangyaboly, amivé az értekezlet végeztével a tanári egy pillanat alatt átváltozott, majdnem ugyanolyan hamar szét is széledt.” Amikor a főhős omlettet készítve kipillant a konyhaablakon, a következő kép tárul a szeme elé: „Odalent a körforgalomban biciklis asszonyok integettek vidáman egymásnak, a park felé egy kamaszcsoport vonult lezseren, jégkrémmel a kézben.” Az olvasóban felmerül a kérdés: ha egyszer a narrátornak ilyen kevés kedve van a jelenségek leírásához, akkor mégis miért szorgalmazza? Hiszen a részletes leírásokkal dolgozó elbeszélő művek mellett számos másféle irodalomestmény is létezik.

A szövegformálás tehát gyakran közhelyes, bár olykor csak suta. Az egyik szereplő egyike voltával kapcsolatban például ezt olvassuk egy másik alakról: „Mihálynak meg volt egy öccse, még ha meg is halt elég

korán.” Máshol kissé iskolás a tónus: az elbeszélő mintha azt hinné, hogy ha nem mondja ki, hogy valaki távozik, az olvasó még azt gondolhatná, végleg ott maradt, ahol volt. Amikor Koroknai egy látogatás végeztével elbúcsúzik demens édesanyjától, azt az elbeszélő így írja le: „Jó legyél, és egyél is valamit – mondta neki, majd újra megcsókolta a homlokát.” Miért nem elég ez? Miért kell még hozzátenni: „végül kabátját kézbe fogva kiment a szobából.”

A regény elbeszélőjének ez a rendkívül heterogén, gyakran minden igényességet nélkülöző és a könyv egészén eluralkodó stílusa alaposan

feladta a leckét: eleinte azt hittem, hogy valami sajátos impassibilitéról van szó, és majd csak fény derül a különös retorika cselekményvezetési vagy poétikai okaira – mint mondjuk Michel Houellebecq *Elemi részkék* című regényében a fejezetek élén olvasható emelkedett prózaversek eredetére –, de e tekintetben végül is csalódottan kellett letennem a könyvet: néhány egyéb titokzatos jelenség mellett, köztük mindenekelőtt a talányos levélpusztulással, ez a rejtély sem oldódott meg.

Krusovszky Dénes: *Levelek nélkül.* Budapest, 2023, Magvető. 448 oldal, 5499 forint.

Csepeli György

112

A zsidó bomba

Christopher Nolan háromórányi időtartamra elhúzott filmje fárasztó, de a film megnézése mégis megéri a fáradságot, főleg azoknak, akik a filmművészet narratív konvencióin túlmutató, nem elsősorban esztétikai élményekre, hanem intellektuális izgalmakra, a háborús logika által teremtett morális és politikai problémákkal való szembesülésre vágnak. A kiindulópont a második világháborúba belépett Egyesült Államok elnökének döntése, mely szerint a háború megnyerése érdekében atombombára lesz szükség. A film története során végigkövetjük ennek a bombának a létrehozását, ami önmagában sem lenne érdektelen, de Nolan forgatókönyve a bomba kifejlesztésében kulcsszerepet játszó fizikus, Robert Oppenhei-

mer középpontba állításával gondoskodik arról, hogy a néző belelásson az elnöki döntést követő történelmi események által teremtett feloldhatatlan erkölcsi és politikai dilemmákba. A forgatókönyvet a rendező a tudósról 2005-ben megjelentetett nagy sikerű életrajzi könyv alapján írta, melynek szerzői Kai Bird és Martin J. Sherwin voltak.

Oppenheimer jól ismerte Heisenberget, aki Németországban lépett az atomfegyverhez vezető útra, melynek végén kétségen kívül a győzelem várt arra, aki készen állt a páratlan hatékonyságú fegyver bevetésére. Az amerikaiak szerencséjére Hitler zsigerien gyanakodott mindenkire, akit zsidónak tartott, és gyanakvása arra is kiterjedt, amit zsidók gondoltak vagy tettek,

beleértve a leendő atombombát. A következő Heisenberg projektjének félszívvel történő támogatása, az erők szétforgácsolása, a bomba kifejlesztésében a kezdet kezdetén meglévő német előny eltűnése volt. A „zsidó bomba” az Amerikában élő vagy oda menekült zsidó származású fizikusok műve lett, akik között ott volt a filmben is szereplő Szilárd Leó és Teller Ede, de tevékenyen részt vett a munkában az ugyancsak Budapestről Amerikába vándorolt Neumann János és Wigner Jenő is.

A huszadik század zseniális, de teljesen elvtelen német politikatudósa, Carl Schmitt szerint a politikai szféra minden más ember által megélt szférához képest egyedülálló sajátossága, hogy egyetlen dimenzióra szűkül, ahol a politikai cselekvő számára a kérdés csak az, hogy ki a barát, és ki az ellenség. Oppenheimer akkor volt az atombomba létrehozásában kulcsszerepet betöltő Los Alamos-i laboratórium vezetője, amikor az USA ellensége Hitler és barátja Sztálin volt. Oppenheimer tragédiája, hogy a nála jóval rugalmasabb és cinikusabb Teller Edével szemben nem tudott idejében váltani, mivel Teller előre látta, hogy a Hitlert legyőző Rooseveltt utódai Sztálinban már nem barátot, hanem ellenséget fognak látni. Oppenheimerrel szemben Teller rájött arra, amire egyébként a bunkerében fantáziáló Hitler is rádöbbsent, hogy a nyugati kapitalista hatalmak, Nagy-Britannia és az USA szövetsége a kommunista Szovjetunióval fenntarthatatlan.

A szociálpszichológia klasszikusa, Fritz Heider a megismerési egyensúly törvényeként tárgyalja azt az emberi sajátosságot, hogy a barát-

tunk barátja a barátunk, és a barátunk ellensége a mi ellenségünk is. Az ellenségesség szempontjából nézve a helyzet az, hogy az ellenségünk barátja a mi ellenségünk. Legérdekesebb a viszony, amikor valakivel csak azért barátkozunk, mert az ellenségünk ellensége. Hitler és az ellene szövetséget kötött államférfiak viszonyának alakulása a megismerési egyensúly dinamikájának remek példája. Hitler egyszerre volt az USA és a Szovjetunió ellensége, ami megalapozta az USA és a Szovjetunió barátságát, de csak addig, amíg Hitler élt. Hitler halálával, a Harmadik Birodalom totális vereségével a barátság okafogyottá vált. Az egykori barátok egymás ellenségei lettek. A film nagyszerűen mutatja, hogy a győztesek közötti bizalom már a potsdami értekezlet alatt megrendült, amikor Truman elnök közölte Sztálinnal, hogy az amerikaiak egy sosem látott erejű fegyvert fognak bevetni Japán ellen, ami véget vet a második világháborúnak. A történészek máig sem voltak képesek kideríteni, hogy Sztálin nem fogta föl a bejelentés tartalmát, vagy csak tettette, hogy nem lepődik meg, mivel tudta, hogy kiváló hírszerzőinek hála, saját fizikusai szorosan Oppenheimerék nyomában vannak.

A Szovjetunió kapcsolati státuszának hirtelen megváltozása az Egyesült Államokban páratlan erejű antikommunista hisztériát szabadított el. A film a valós történetekhez híven mutatja, hogy az antikommunista hisztéria hullámán szörfölve miként vetett irigységből és rosszindulatból font hurkot Oppenheimer nyakára Lewis Strauss, az atomenergia-bizottság elnöke, koncepció perhez hasonló eljárásban lejárta

és diszkreditálva az akkor már országos hírvé tudóst.

A valós történet drámai magja abban van, s ezt a filmben látható Oppenheimer tökéletesen megjeleníti, hogy az atombomba atyjaként ünnepezt tudóst elrettentette a Los Alamos-i laboratóriumból kieresztett szellem. Hirosima és Nagaszaki százezernyi ártatlan lakosának halála ugyan meggyőzte a japán államot a harc kilátástalanságáról, és a császár megadta magát, de Oppenheimer és társai közül sokan kételkedni kezdtek abban, hogy a jövőben szabad-e alkalmazni ezt a tömegpusztító fegyvert, s azon töprengtek, hogy nem lehetne-e a nemzetek közöségét rávenni ellenőrző és önkorlátozó mechanizmus kialakítására.

A film vérfagyasztó jelenete, amikor Oppenheimert fogadja a Fehér Házban a Japánra ledobott két atombomba sikerétől eltelt, elégedetten mosolygó Truman elnök, akinek a mosoly nyomban lefagy az ajkáról, mihelyt a tudós javasolja, hogy az USA és a Szovjetunió egyezzenek meg az atomfegyverek betiltásáról.

Nolan gondolatokban gazdag filmje filmművészeti eszközökben felettébb szegény. A rendező egyetlen leleménye az idősíkok váltogatása, ami alaposan összezavarja a nézőt, aki végül az eredeti történetet nem ismerve nem tud kiigazodni az örökösén változó helyzetek forgatagában. Legalább kétszer kell megnéznie a filmet annak, aki át akarja látni a történetet átszövő politikai, tudományos és magánéleti szálakat a maguk teljességében.

Oppenheimer szerepét a Peaky Blinders című nagyszerű gengszterfilmsorozatban megismert Cillian Murphy alakítja, aki azonkívül,

hogy csont és bőr soványságúra aszalta testét, nem sokat tett a hol vívódó, hol magabiztos, de igazában megalkuvás nélkül hívó tudós szerepének hiteles megformálása érdekében. Kiválasztásakor feltehetően szempont lehetett, hogy alkata, arca kísértetiesen hasonlít a valóban élt Oppenheimerhez. A színész mentességére hozható föl, hogy a forgatókönyv szájába adott szövegei kevés lehetőséget adtak neki arra, hogy megmutassa Oppenheimer enigmatikus személyiségét. Matt Damon, a Manhattan-terv kormány által kinevezett felelősének szerepében tökéletesen hozza a kíméletlen bürokratát, aki jól felfogott érdekében védi politikailag gyanús pártfogoltját. Benny Safdie dermesztően jeleníti meg Oppenheimer narcisztikus ellenpárja, Teller Ede jágó karakterét. Emily Blunt játéka semmiben sem haladja meg a féltékeny, de férje mellett kitartó feleség sztereotípiáját.

Németország és Japán legyőzői Hitler várakozásának megfelelően tényleg egymásnak estek. Az egykori barátok között négy évtizedig tartó hidegháború tört ki, mely az USA kiütéses győzelmével ért véget. A filmben látjuk, hogy Oppenheimert az idő múltán rehabilitálták, bár teljes elégtételt csak 2022-ben, jóval halála után kapott, amikor hatályon kívül helyezték a vele szemben 1954-ben született megalázó döntést, melynek megszületését a film részletesen mutatja.

A rendező a film forgatásakor még nem tudhatta, hogy filmje a bemutatókor félelmetesen aktuális lesz. Az atombomba okozta pusztítás láttán meghasonló Oppenheimert a történelem igazolta. Ha annak idején Truman elfogadja a javaslatát, s a

két nagyhatalom egyezsége jut az atomfegyverek betiltásáról, akkor az USA nem lép az Oppenheimer ellenlábasa, Teller Ede által pártolt útra, aminek következményeként a póker logikáját követő, véget nem érő fegyverkezési verseny bontakozott ki az USA és a Szovjetunió között. Pontosabban fogalmazva, a Szovjetunió kidőlésével a verseny véget ért, de megmaradt a Szovjetunió atomarzenálja, amelyet a Szovjetunió romjain újra önmagára találó Oroszország örökölt. A birodalmi múltját nem feledő Oroszország kétségbeesett próbálkozásokat tesz elveszni látszó geopolitikai hatalma megtartására. A jelenben zajló ukrán–orosz konfliktusban látjuk, hogy Oroszország egyik ütőkártyája a Szovjetuniótól örökölt nukleáris arzenál.

A világháború győzteseinek hálát adhatnak a sorsnak, hogy Hitlert be-

teges antiszemitizmusa megakadályozta abban, hogy a „zsidó bomba” kifejlesztésének zöld utat adjon. A történelem iróniája, hogy élete utolsó órájáig a csodafegyverben bízott, mely elhozza számára a végső győzelmet, s nem vette észre, hogy az Egyesült Államokban az általa zsidónak minősített tudósok fejlesztik ki az igazi csodafegyvert, melynek bevetésére ha nem is Németországban, de a vele szövetséges Japánban került sor, véget vetve a második világháborúnak. Oppenheimer Nolan filmjével mintha azt üzenné a ma élő politikusoknak, hogy ne legyen harmadik világháború.

Oppenheimer. Amerikai–angol filmdráma, 2023, 180 perc. Rendező-forgatókönyvíró: Christopher Nolan Operatőr: Hoyte van Hoytema. Szereplők: Cillian Murphy, Matt Damon, Emily Blunt, Robert Downey Jr., Benny Safdie.

Csengery Kristóf

Letenni az Én terhét

Gondolatgazdag tanulságokkal kecsegtetnek az olyan hangversenyek, amelyek műsorszámait egyazon korszak világképére engednek rápillantani különböző nézőpontokból. A 19. századi repertoár kiváltképp alkalmas terep erre, hiszen a romantika eleve ellentétekben gondolkodik. (A klasszika kiegyenlít, a romantika kiélez, hangoztatta előszeretettel e sorok írójának egyik régi tanára.) Drámai polarizáltság jellemezte a romantika egyik kulcsfigurája, Hector Berlioz művészszemélyiségét is. Berlioz (1803–1869)

nem az 1809–10–11 körül születettek nagy korosztályának (Mendelssohn, Schumann, Chopin, Liszt, Verdi, Wagner) tagja volt, hanem Weberhez (1786–1826) és Schuberthez (1797–1828) hasonlóan a néhány évvel korábban születettek közé tartozván az úttörők egyikének hálátlan szerepét kapta a zenetörténetből. Ennek megfelelően élete is bővelkedett viszontagságokban: meg nem értés, mellőzöttség, gáncs, intrika és egyéb boldogtalanság bőven kijutott számára, mintha ő lett volna Offenbach daljátékában Hoff-

mann, a költő, akinek az táplálja ihletét, hogy folyvást szenvednie kell.

Egy másik fontos romantikus előfutárral s egyben kulcsfigurával, Niccolò Paganinivel (1782–1840) 1833-ban találkozott Berlioz. Három évvel a *Fantasztikus szimfónia* ősbemutatója után „az ördöghegedűs” (ahogy Paganinit kortársai nevezték) ellátogatott a francia komponista szerzői estjére. Akkoriban vásárolt egy pompás Stradivari brácsát, és mivel nemigen akadtak szólódarabok, amelyeket előadhatott volna rajta, arra kérte Berliozt, írjon számára egy versenyművet. Így készült Byron elbeszélő költeménye, a *Childe Harold's Pilgrimage* nyomán a *Harold Itáliában*, ez a műfaji, tartalmi és formai szempontból egyaránt páratlan remekmű, amelyet azonban a hiú és értetlen olasz visszautasított: mivel nem volt elég mutatós, nem fűlött a foga ahhoz, hogy előadja, úgy érezte, játékának virtuozitása nem tudna kellőképpen kidomborodni benne. A folytatás olyan frappáns, mintha kitalált történet volna, ám igaz. Paganini, aki a *Harold* 1834-es ősbemutatójára nem ment el, 1838-ban egy hangverse nyen mégis meghallgatta a művet, és oly mértékben magával ragadta az általa korábban visszautasított darab varázsa, hogy felment a pódiumra, és a tomboló közönség szeme láttára letérdelve kezét csókolt Berlioznak (ezt egy korabeli rajz is megörökítette), pár nappal később pedig egy gratuláló levéllel és egy húszezer frankos csekkkel nyomatékosította a hódoló gesztust. Ilyen romantikusok voltak ezek a romantikusok.

A *Harold Itáliában* egyesíti a versenymű műfaját a négytétéles szimfóniáéval. A szólóhangszer – a

brácsa – nem dekoratív szólamot játszik, személyiséget megjelenítve deklamál, belső monológot mond. Ő Harold, a magányos vándor, aki azért bujdosol idegenben, hogy felejtessen, de bárhová és bármilyen élethelyzetbe vetődik – először a hegyekbe, majd imát zsolozsmázó zarándokok közé, ezután az Abruzzók egy hegylakójának szerenádját hallja, végül rablók orgiájának közepébe csöppen –, mindig, minden tételben a saját dallamával válaszol a zene új fejleményeire. Vagyis szegény dült lelkű, világfájdalmas főhős mindenhová cipeli magával belső diszharmonióját és melankóliáját: önmagát – Harold nem tud szabadulni Haroldtól, nem képes lerakni saját személyiségének terhét. A költői tartalom – a „mondanivaló” – kompozíciós eszközben is megnyilvánul: ez nem más, mint az összes tételben visszatérő alapidallam, amely által a mű minden melódiagazdagsága ellenére monotematikussá válik, ez pedig a romantikus zenében nem negatívum, hanem erény, összetartó abronsz. Omnia ex uno. A monotematizmust megvalósító *idée fixe* technikát Berlioz már a *Fantasztikus szimfóniában* is alkalmazta – és tökélyre fejlesztette. És ha ennyi jó kevés, a finálé bevezetőjében Berlioz Beethoven 9. szimfóniájának dramaturgiai fogását megismételve egymás után visszaidézi a korábbi tételket.

A Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának koncertjén az együttes vezető karmestere, *Riccardo Frizza* vezényletével és a brácsa szólamvezető, szólóbrácsás *Máté Győző* közreműködésével hangzott el Berlioz *Haroldja*. Frizza biztos kezű karmester, energikusan irányít, zenélését hatá-

rozott tempóérzék és markáns ritmika, a zene folyamatai, a kibontakozás és fejlesztés iránti erős érzék és igény jellemzi, valamint a hangszínek kiaknázásának céltudatos törekvése. Nem a kamarazenei részletek karmestere, hanem a nagy, erős és telt tuttiké, keze alatt a hatásos csúcspontok szólalnak meg igazán testreszabottan. Drámai alkatú muzsikos, akinek vezényletével értelemszerűen a *Harold Itáliában* is elsősorban a mű nagy kitárulkozásainak pillanataiban érvényesült igazán vonzón és közvetlenül.

A szólista, Máté Győző kulturált, érzékeny muzsikos, és igen jó brácsás. A mélyhegedű más játékosait – nemritkán szólistákat is – megkísérti olykor a disztónálás (magyarul: a hamis játék) és a salakos tónus réme. Máté Győző játékában az egész mű során egyszer sem kellett felfigyelni effélére. Technikailag gondozott, választékos kidolgozású szólalmot hallottunk tőle, és a négytétéles mű hangszeres akadályait is gond nélkül győzte, szép tónussal, tisztán, adekvát karakterizálással játszott. Egyetlen hiányérzete lehetett csak a zenehallgatónak: megszólalásaikor a művész mind hangvolumenben, mind a gesztusok határozottságában, intenzitásában adhatott volna önmagából többet, lehetett volna élénkebb, határozottabb, indulat- és érzelemgazdagabb. Játéka így kicsit visszafogottnak hatott a teljes mű során, és a zenehallgató aligha szabadulhatott attól a feltételezéstől, hogy ez részben talán a zenekari muzsikusi státussal függ össze: azzal, hogy a kitűnő muzsikos élete nagy részét egy kollektív tagjaként éppen azzal tölti, hogy kötelességszerűen visszafogja

zenei megnyilvánulásait, végtére is a zenekarban nem szólistaként, hanem egy szólalm részeként van jelen. Ilyen értelemben a Berlioz-mű előadásakor kicsit Máté Győző is abba a helyzetbe került, mint maga Harold, Byron és Berlioz hőse: szívesen szabadult volna önmagától, de nem tudott. A csiszolt, kulturált tolmácsolást a közönség lelkes és hosszú tapssal honorálta, amelyre válaszként Máté Győző a brácsaszólalm muzsikusaival közösen Bartók-ráadást játszott: a *Negyvennégy hegedűduó Szól a duda* tételét, amelynek előadásában ütőgardonon a Magyar Rádió Művészeti Együtteseinek titkára, *Kardos István* is részt vett.

Az – egyébként szenvedélyesen anglofón – Berliozhoz igencsak illett Byron világa, és persze illett a *Childe Harold* individualizmusa is. Szegény Harold, nem tudta, hogyan szabaduljon az emlékeitől – az életétől, amely mindenhová elkísérte. Bezzeg az idős Giuseppe Verdi (1813–1901) ismerte a receptet. Bár teljes pályafutása során hatalmas egójú individuumokról írt zenés színpadi drámákat, sőt még a *Requiem* is színpadias zene, idős fejjel, a *Quattro pezzi sacri* – Négy szent darab – című sorozat megalkotásakor mégis rátalált a közösségi alázat hangjára. Kórusmuzsikát írt, amelyben ugyan bőven akadnak színpadias hatású részletek is, a teljes négytétéles mű azonban a hitben való feloldódásról, a személyiség feloldás nélküli és boldog önátadásáról szól. „Aki elveszti az életét Énértem, megtartja azt” (Lukács 17:33).

Érdekes és hatásos a négy tétel előadó-apparátusának váltakozása: a páratlan számú, szelídebb-lágyabb hangvételő darabok (1., 3.) a cappella

fogalmazásúak, a drámaibb, erőteljesebb párosak (2., 4.) zenekari kíséretet kapnak. Így sajátosan hullámzó hangzásdramaturgia jön létre, amelyet Riccardo Frizza és a vezényletével magas színvonalon éneklő *Magyar Rádió Énekkara* (karigazgató: *Pad Zoltán*) kitűnően kamatoztatott. Gazdag és változatos hangzással énekelt a kórus, legfeljebb a fortissimók egyikét-másikat érezhettük olykor kissé túlvezéreltnek, és talán csak a legmagasabb hangzástartomány szolgált meg olykor élesen, általános-ságban azonban igényesen kidolgo-

zott és gonddal előkészített produkciót hallottunk, amelyben Riccardo Frizza vezényletének sikerült felmutatnia a ciklus karaktervilágának sokszínűségét a legvisszafogottabb pianissimók pasztellhangzásaitól a drámai csúcspontok kitaruló fortissimóiig, az áhítat, a pátosz vagy a meditatív pillanatok lehetőségeit sem hagyva kihasználatlanul.

A Magyar Rádió Művészeti Együtteseinek Berlioz–Verdi hangversenye, Zenekadémia, 2023. szeptember 20. Vezényelt: **Riccardo Frizza**. Közreműködött: **Máté Győző** (brácsa).

Stuber Andrea

Zene nélkül mit érek én

118

A 42 éves Sente Vajk színész-rendező-író gyerekként lépett először színpadra, Békéscsabán, a Jókai Színház *Légy jó mindhalálig*-előadásának Doroghy Sanyijaként. A kultúrához, a művészetekhez minden biztonnyal von haus aus kötődik, hiszen édesapja a Csabagyöngye Kulturális Központ igazgatója, aki maga is színházi szerző olykor, gyerekdarabok írója. Távolabbról nézve nem is látszik már tisztán, hogy a Sente család fentről lefelé vagy lentől felfelé alakult színházi alkotói dinasztiává. (Egyben céggé, üzleti vállalkozássá. Ez onnan tudható, hogy volt egy kellemetlen költségvetési ügyük, minek következtében Sente Vajkot és tettestársait 2020-ban jogerősen egy év börtönbüntetésre ítélték, két évre felfüggesztve. A felfüggesztés 2022-ben lejárt, 2023 tavaszán Sente Vajk a magyar nemzeti kultúra, művészi alkotómunka

területén végzett kiemelkedő művészeti értékteremtő munkája elismeréseként Magyarország Érdemes Művésze díjban részesült.)

Színházi intézeti források szerint tizenöt évesen szerepelt a Madách Színház *Lúdas Matyijában* Galiba libaként, Cseke Péter rendezésében. Talán innen ered a kapcsolatuk, amely mostanra több szinten is összefűzi őket. Ha nem innen, akkor a *Páratlan páros 2.*-ből. Mindenesetre közösen vezetik a kecskeméti Katona József Nemzeti Színházat – Cseke Péter az igazgató, Sente Vajk a főrendező –, és amikor Sente Vajk ír-rendez egy nagyszabású, a kurzusnak oly kedves Puskás-musicalt (a fideszes politikus Szabó László produceri közreműködésével), akkor abban jut színészi feladat Cseke Péternek is. Maga Sente Vajk a *Volt egyszer egy csapat* című 2005-ös focimusicalben

való részvételét tekinti az első Madách színházi szerepének. Addigra már végzett a Pesti Magyar Színház Színiakadémiáján – a legnagyobbaktól tanult a színpadon, nyilatkozta –, és eltöltött pár dolgos színészi évet a debreceni Csokonai Színházban. (Láttam Kurácsi mama legkisebb fiaként, de nem emlékszem rá.) Ugyanez idő tájt átvett néhány szerepet a Madáchban, például a *Páratlan páros 2.*-ben.

2011 lett aztán Sente Vajk nagy éve: egyrészt ekkor indult a Magyar Televízióban a *Szeretlek, Magyarország!* című vetélkedő, amelynek műsorvezetőjeként országos ismertségre és népszerűsége tett szert, amit aztán még bővített a *Honfoglaló* című, Duna televíziós kvízműsor vezetőjeként. Másrészt a Madách Színház musicalpályázatának (társ)győztese lett a Bolba Lajos – Sente Vajk – Galambos Attila alkotta *Csoportterápia* című „mjuzikel kámedivel”. Innentől kezdve omnipotens színházi ember: már nemcsak színészként, de szerzőként és rendezőként is megnyílt előtte az út a Madách Színházba és azon túl is. Például a filmhez. Sente Vajk Rákay Philip és Kis-Szabó Márk mellett társ-forgatókönyvírója minden idők eddigi legdrágább magyar filmjének, a *Most vagy soha!* címűnek. (Amely a Petőfi-bicentenárium utáni esztendőben kerül a mozikba.)

Az elmúlt évtized alatt Sente Vajk a kommersz színház alapembere lett. Írt és átírt, feldolgozott jó néhány művet. Azokat többfelé megrendezte. Ha nem ő, akkor az előadásaiiban szereplő színészek rendezték meg, vitték tovább. Így terjedt el és aratott sikert országszerte a *Csoportterápia*, a *Legénybúcsú* vagy a *Meseautó*. Nagy színésznőtől tudom, hogy Sente Vajkkal dolgozni megnyugtató, biztonságos, jó

ézés. Felkészülten, nyugodtan, rengeteg ötlettel és sok energiával lát neki a rendezésnek. Nézőként magam is megerősíthetem, hogy a munkáiból a munka soha nem hiányzik.

Magától értetődik, hogy Sente Vajk úgy kell a vidéki színházaknak, valamint egyik-másik fővárosi bulvárszínházaknak, akár egy falat kenyér. Mit falat... mint egy több szezonra elég kenyérszállítmány. Sente Vajk tisztos szórakoztatóipari szakember, produkciói kiszámíthatóan, megbízhatóan sikeresek és minden értelemben kockázatmentesek. Arról nem tanúskodnak, hogy az alkotó mit gondol a világról, csak arról, hogy mit gondol a színházról. Nevezetesen: legyen benne zene, tempó, pontosság, sok ember nézze, azok pedig kapják meg, amiért jöttek. „A színházban az első tíz percben rá kell vezetni a nézőt a hangulatra, hogy azután minél gyakrabban felneveljen” – mondja egy interjúban.

Sente Vajk alkotói pályája két úton halad. Az egyik a zenés színház. Úgy fog a dologhoz, hogy mindig neki, jól bevált musical a feladat (mint a kecskeméti *Elisabeth*), vagy zenés vígjáték, vagy operett. Az utóbbit is könnyedén musicalelti (mint a *Luxemburg grófját*). Füstköd, fénypázmák, dinamikus mozgatott szereplőtömegek, érzelmes kettősök – ezek az ismertetőjegyek. Sente Vajk elsődleges ambíciója azonban mégis a nagy nézőtér elé szánt, nemzeti érzületet hevítő, látványos, magyar tematikájú musical. Mint a Puskás Ferencről szóló vagy a Jókai-regény alapján készült *Kőszívű – a Baradlay-legenda* („A májusi ősbemutató óta már harmincezer nézőt ragadt magával, minden alkalommal álló tapsos sikert aratva köztük – híreli az

előadás reklámszpotja). Érdekes vonása a rendezőnek, hogy amikor két éve először nyúlt a klasszikus drámairodalomhoz – Shakespeare *Rómeó és Júliájához* –, azt is pont úgy vitte színre Kecskeméten, mintha modern kori musical lenne. Megzenésíttette Szemenyei Jánossal, s a Capuletek meg a Montague-k ellentétét egymással versengő divatházak konfliktusaként ábrázolta. Ez a koncepció sem a darabnak, sem a címszerepet adó két fiatal színésznek nem igazán kedvezett. Némi aggodalommal tölt el, hogy a most kezdődött szezonban Sente Vajk Csehov *Három nővérét* fogja rendezni Kecskeméten. Nem kizárt, hogy azt már a Budapesti Operettszínház igazgatójaként abszolválja majd, hiszen megpályázta a posztot. (Első kísérletre, öt évvel ezelőtt, nem nyert.)

A másik műfaj, amelyben íróként és rendezőként Sente Vajk rendszeresen és eredményesen működik, az a prózai vígjáték. Ehhez legfőképpen a Játékszín biztosítja a terepet számára. E ponton talán helye lenne egy bekezdésnek arról, hogy csak egyszer jártam premieren a Bank Tamás vezette Játékszínben, de akkor ott több politikus ült a nézőtéren, mint ahányat összesen láttam színházban eddig. (Végül is... Kádár János is a Vidám Színpadra járt.) Talán ki kellene térnem arra is, hogy magán-színház létére a Játékszín meglehetősen állami támogatásban részesül, az ún. előadó-művészeti többlettámogatásból tavaly 210 millió forintot kapott, és az idei spórolás közepette is jutott neki 66 millió. Azt nem tudni, hogy például a 9000–12 900 forintos jeggyel megtekinthető *Aranylakodalom* esetében – mert ahhoz az előadáshoz fogok kilyukadni, az képezi cikkem

tulajdonképpen tárgyát – a Játékszín működését finanszírozzuk az adóforintjainkkal, vagy a profitját növeljük. De ebben a modellben valószínűleg a nézőktől kellene és lehetne többet kérni a Sente Vajk-féle betonbiztos szórakoztatásért.

Minden jel arra utal, hogy Sente Vajk a bohózáti technikát angolszász darabokon tanulta ki – azok mögött is ott lengedez valahol Feydeau köpönyege. És bár szerzőnk nem egy Neil Simon, még csak egy Ray Cooney sem, de épkezláb művei megállják helyüket a magyar színházi élet héthátárában. Sente Vajk vígjátékai nem is próbálnak úgy tenni, mintha a szereplőknek vagy a történetnek bármi köze lenne hozzánk, mai magyarokhoz. (Ha csak annyiban nem, hogy a szövegbe bőségesen elhelyezett par excellence vicceket a „régiszülöttek” ismerhetik már.) A *Legénybúcsú* hősei angol (nevet viselő) orvosok – Nagy Sándor és Sente Vajk megformálásában. Úgy robbantak be a Játékszínbe, hogy a produkció 2019 óta több mint 150 előadást ért meg, és idén Sente Vajk a folytatást is megalkotta: ez az *Aranylakodalom*.

A történetébe nemigen érdemes belemenni. Ha megtennénk, esetleg értetlenkednénk. Például hogy az egyszeri nagypapa miért hord magával parókákkal és jelmezekkel teli bőröndöt. (Természetesen azért, hogy a két főszereplő kínjában álruhát ölthessen, öregembernek, öregasszonynak adva ki magát.) Vagy azon is fennakadhatnánk, hogy Sente Vajk orvosfigurája mennyire nem ért az újraélesztéshez. De mindegy. Szerzőként Sente Vajk biztonsággal használ tipikus vígjátéki eszközöket, sztereotípiákat, sablonokat. Ügyesen pattintgatja a komédia patentjait, még ha azok kissé

elnyűttek, lehasználtak is. Beküld a színre rámenős nőt egy szál fehérneműben, csúcsbuta fiatal lányt, vérmes anyósfigurát, korlátolt rendőrt. Mindenekelőtt pedig a két férfit, aki szorult helyzetében hazugságözönt indít, aztán viszi az ár. Az író elsősorban félreértéseket gyárt, hogy legyen mit kiaknázni. Ha az egyik szereplő egy nőt rejtett az ajtó mögé, a másik viszont már egy férfit fedez fel ugyanott, akkor hosszú, vicces dialógust lehet előadni úgy, hogy egyik a másikat melegnek higgye.

Az *Aranylakodalom* textusában sok a hozott anyag, de biztosan van Szent Vajknak saját humora is. Öniróniája okvetlenül, ezt jelzi, hogy számos kegyetlen poént sütnék el a darabban a főhős rovására az alacsony termete okán. És hát ezt a szerepet Szent Vajk rendező magára osztotta. Partnerre, régi színésztársa Nagy Sándor, aki meglehetősen nyereség számára. Nagy Sándor színesebb, technikásabb, virtuózabb színész. Mellette

Szente Vajk nyugodtan lehet visszafogott, már-már szerény, szétszórt és kifelé figyelőbb. (A közönség fürkészése és helyenként a hangvétele Kern Andrásra emlékeztet kicsit. Távolról.)

Az előadás két és háromnegyed órája alatt külön figyelmet fordítottam arra, hogy észrevegyem, ha akár csak egyetlen kis poén, geg vagy nota bene ide szól, a budapesti nézőknek, egy 2023-as pénteken. Jelentem, volt ilyen! Nagy Sándor brit orvosa a Gloria név hallatán énekelni kezdte az *István, a király*ból a Gloria, gloria in excelsis Deót. Sőt, még egy! A rendező, akit nem akartak beengedni, azt kiabálta kintről, hogy türelme, mint a jó migráns: nem ismer határt. Akadt aztán Szerednyei Bélának egy formás kis gázszerelési magánszáma. De ott nem beszéltek, nem utaltak semmire.

Aranylakodalom. A Játékszín előadása. Főbb szereplők: Nagy Sándor, Szente Vajk, Szerednyei Béla, Gáspár Kata, Náray Erika, Kovács Gyopár. Díszlet, jelmez: Kovács Yvette Alida. Írta, rendezte: Szente Vajk.

121

Vadas József

Csaták a Lánchíd körül

A Lánchíd, amely másfél évig tartó felújítását követően ismét járható, jelkép. Azért készült, hogy – miként Széchenyi fogalmazott – „az ország kettészakított szívét véglegesen egybe lehessen forrasztani”. Az első állandó összeköttetés a Regensburg alatti Dunán, így nem csupán a majdani egységes főváros előhírnöke. A nemzetné válás folyamatában az ipari forradalom és vele a születő modern világ követe is egyszersmind a re-

formkori – lényegében még feudális – Magyarországon. Nem kőből készült, mint a hidak sok évszázadon át, hanem vasból, amelynek gyártását egy új és olcsónak számító technológiával a kokszt alkalmazása tette lehetővé. 1779-es prototípusát a tizenkilencedik század elején Angliában és az Egyesült Államokban egész sor társa követi. Szellős konstrukciónk ugyanis szabadon átömlik a víz, nem feltétlenül sodorják el a megáradt

folyók. Az öntöttvas kezdetben olyanmire szokatlan építőanyag volt, hogy akkoriban még rejteti illett a Lánchídnál alig néhány évvel korábbi Buckingham-palota (1825–30) vagy a British Museum (1823–46) falaiban. Használatában az áttörést az 1851-es Great Exhibition (a Londonban rendezett első világkiállítás) hozta a Kristálypalotával, de alkalmazása középületekben és elegáns házakban legfeljebb szemérmesen tartózkodó belső oszlopokra korlátozódott a múlt századfordulón.

Szimbóluma ugyanakkor ez az objektum a gazdaságban a hitel, a szellemi életben a tudomány szerepének erősítését szorgalmazó Széchenyi István harcos patriotizmusának is. Létesítésének merőben formális magyarázata életének az a sokat emlegetett epizódja, miszerint 1820 telén beteg apját szerette volna Bécsben meglátogatni, de a zajló Dunán nem lehetett átkelni. Gondolatát valójában a haladás következetes képviselőjeként vetette fel és szinte megszállottként valósította meg. Kezdeményezésére alakult meg 1832-ben a Hídegylet; ennek következtént utazott két évvel később az ipari nagyhatalom Angliába és vette fel a kapcsolatot a beruházás leendő tervezőjével. William Tierney Clark, a Temzén átívelő Hammersmith (1827) és az épp akkoriban elkészült Marlow Bridge mérnöke hamarosan Pestre látogatva vázolta elképzeléseit. A legnagyobb magyar meghatározó szerepet játszott a beruházásról határozó 1836-os törvény, majd a rá következő esztendőben a Lánchíd Részvénytársaság létrejöttében is; elképzelése finanszírozásához a korszak vezető bankárait (Sina György, Wodianer Sámuel és fia, Salomon

Rothschild) sikerült megnyernie. Majd amikor 1842-ben az alapkő letételével megkezdődött az építkezés, azért költözött a hajdani Ullmann (a mai Belügyminisztérium helyén álló) palotába, hogy készültét folyamatosan szemmel tarthassa. Izgatottságához legfeljebb szorongása mérhető. „A híd nem készül el. Romként fog itten állani” – olvasható naplójában több kudarcos művelet után, 1848. augusztus 13-án, alig két héttel az utolsó lánccsatlós felüggesztése előtt.

Ha túlzott volt is a pesszimizmusa, kétségeit korántsem tekinthetjük alaptalannak. A korabeli magyar viszonyok között kockázatos kimenetelű vállalkozásba fogott; az egyik bal esetben maga is a folyóba esett, csak kivételes úszótudása mentette meg az életét. Nem csupán a legkényesebb darabokat – a láncokat – kellett ugyanis Angliában legyártani és onnan ide szállítani; így pusztán néhány kisebb tartozék készült itteni műhelyekben. A szűkös adottságokra jellemző, hogy a pilonok alapjául szolgáló gránitot Mauthausenban bányászták, a korláthoz és a függesztőrudakhoz a fát Szlavóniából hozták, jóformán csak a sóskúti (fagyálló) mészke és a téglavolt hazai. Hiányoztak a szakemberek is; a mintegy ezer-ezerkétszáz munkás egyharmada külföldről érkezett. Széchenyi személyes tragédiája, hogy alkotása 1849 őszi átadásán a döblingi intézet lakójaként már nem lehetett jelen. „A híd emelkedik, Széchenyi hanyatlik” – összegezte hősné paradoxonját Lengyel József a műtárgy történetét feldolgozó fikciós dokumentumregényében. A sors kegyetlen húzását a hálás utókor korrigálta 1899-ben, amikor készen sosem látott fő művét, az akkor ötvenéves hidat róla nevezte el.

Előéletével a híd nem melleleg arról is tanúskodik, hogy körülményeskedésben annak idején szintén nem álltunk hadilábon. Hiába hirdetett funkciójánál fogva egységet, már kétszáz évvel ezelőtt sem volt könnyű az elképzelés megvalósításában mindenben egyezsége jutnunk. Nem csupán a legalkalmasabb helyszín kiválasztásán gondolkodtak elődeink patópáloosan, mígnem az 1838-as pusztító árvíz valamennyi érintett felet kijózanított az ügy halaszthatatlan fontosságáról. Hátráltatta azonban a haladást, hogy az egyik főrésztvevő – a Wodianer bankárház – a tervező személyére alternatív javaslattal állt elő: még 1837-ben Pestre hívta George Rennie-t. Addig elsősorban az apja által épített kőhidak munkálataiban segédkezett, négy tervének egyike is ilyen volt. Felkeresésével személyileg kényes helyzet állt elő, mivel W. T. Clark történetesen a konkurencia családjának üzemében tanulva kezdte a pályáját. Hogy nehezebb legyen a választás, a besztercebányai vashámor-tulajdonos személyében egy hazai önjelölt is jelentkezett. Maderspach Károly a harmincas években több vashidat épített a Felvidéken; igaz, ezek jóval kisebbek voltak, mint a Pest és Buda közötti távolság. Ez a körülmény legfeljebb könnyített a pályázat bírálójának dolgán, mert a formálódó közjogi viszonyok között nem az ügy eltökélt harcosa döntött egyedül, akármilyen vitathatatlan tekintélynek számított Széchenyi. A törvényhozás harminc tagból álló Országos Gyűlése a már addig is befutónak látszó eredeti elképzelésnek adott 1838 szeptemberében szabad jelzést. Ezt követően kellett vele együttműködő építésvezetőt találni, mivel W. T. Clark – kötelezettségeire tekintettel – folyamatos

ittlétre nem vállalkozott. Egy skót mérnökre esett a választás. A Clark Ádámként ismert (utóbb nálunk megtelepedett) gépésznek fiatal kora ellenére volt már némi tapasztalata a magyarországi viszonyokról; a harmincas évtized közepén a Dunagőzhajózási Részvénytársaságnál dolgozott egy kotróhajón. Nem lehetünk eléggé hálásak neki, hogy igent mondott a felkérésre és az angliainál nagyságrendekkel nehezebb körülmények között híven sikerült megvalósítania tekintélyes névrokonának elképzeléseit.

Nem ment sokkal simábban a hamarosan százhetvenöt éves szerkezet közelmúltban lezajlott renoválása sem. Azért vált ez időszerűvé, mert noha az első világháború elején átesett egy komolyabb korszerűsítésen (a faelemeket ekkor cserélték ki vasra), majd a második világháborút követően, minthogy a hidat a németek a Dunába robbantották, jelentős részben újra kellett tehát építeni; ekkor szélesítették ki a pilonokat, hogy két sávban egymás mellett elférjenek az autóbuszok. De átfogó rekonstrukció híján folyamatos karbantartása (és a hetvenes-nyolcvanas évek nagyjavításai) ellenére állapota annyira romlott, hogy a 2012-es hídjelentés azonnali beavatkozásra szólította fel az illetékeseket. A munka ekkor meg is kezdődött: első fázisaként egy konzorcium hozzálátott a tervezéshez, a procedura azonban enyhén szólva csigatempóban folyt. Így csak 2016 tavaszán kapták meg az építési engedélyt, a kiviteli terveket újabb egy múlva hagyták jóvá. 2017. március 13-án a 444 arról adott hírt, hogy „valószínűleg még az idén nekilátnak a Lánchíd és az alagút felújításának”, összköltségét ekkor több mint huszonkétfemilliárdra becsülték. Aztán

megint eltelt egy év, mire a fővárosi közgyűlés – még a korábbi – szerződést kötött az illetékes hatósággal a közbeszerzési eljárás lefolytatására. Nem sokkal később a testület felhatalmazta a vezetést, hogy tárgyalásokat kezdjen többletforrásért a kormányzattal, mert akkorra már olyan kritikus helyzet állt elő, aminek orvoslására önerőből az önkormányzat nem volt képes. Tarlós István sikerrel járt, kapott magára a hídra hat milliárdot azzal a feltétellel, hogy az építkezés és vele a lezárás nem tarthat tizenhét hónapról tovább. Most már akár neki is láthattak volna a tényleges kivitelezésnek, csak hogy a 2019 őszi önkormányzati választás új helyzetet teremtett; ellenzéki testület és főpolgármester vette át Budapest irányítását. Mint sok más esetben, ez ügyben is nehéz helyzetben találta magát: a még nyáron meghirdetett közbeszerzési eljárást kénytelen volt januárban eredménytelennek minősíteni, mivel valamennyi ajánlat meghaladta a fedezetet. Jobb híján első lépésként súlykorlátozást rendelt el az öt tonnánál nehezebb járművek kitiltásával, majd júliusban újabb közbeszerzési pályázatot írt ki – az alagút tatarozását elhalasztva, a feladatot magára a hídra korlátozva. Év végére kiderült, hogy amit Hollik István több hónapja tartó „szerencsétlenkedésnek” minősített, valójában a sikertelenség konzekvenciáin alapuló felkészülés volt: 2021 januárjában így győztet hirdethettek. Budapest átutalta a teljes összeget a BKK-nak, a tervek alapján megkezdődtek és a vállalt határidő előtt, most augusztusban befejeződtek a munkálatok.

A Pest/Buda internetes portál tíz pontban összegezte a változásokat. Élére magától értetődően a műsza-

kiak kerültek: megszüntették a vázrozódását, a vasbeton pályát pedig könnyebb és jobban szigetelő acélszerkezetre cserélték. Ennél jóval látványosabb azonban a híd valamennyi fémelemének a korábban sötétebb – ezüstösen csillogó, lágyan kékesszürke – színe. Jó érzés látni a Buda címeréből hídfővédővé avanszált kőoroszlánok (Marschalkó János műveinek) igényes restaurálását, a címerek és feliratok gondos megtisztítását, a világítás korszerűsítését ledes égőkkel. Még a patinás kandeláberek cseréjét is új öntvényű és kissé harsány replikákra. (A megkopott régieket árverésen értékesítették, az így befolyt ötvenmilliót a testvérváros Beregzsász kapta.) Nem sorolom tovább a részleteket, amelyek csupán szerény hozzájárulásnak tekinthetők a nagy egész – valójában egy műalkotás – zavartalan érvényesüléséhez. A Lánchíd ugyanis – szinte sosem ejtünk szót róla – nem egyszerűen ipari-műszaki létesítmény, amely a maga nemében a high-tech egyik korabeli csúcsteljesítménye. Ahogy a magyar klasszicizmus elismert kutatója, a művészettörténész Bibó István megállapította róla: építészeti mű, amelyben gyönyörködni lehet. A kapuk decens klasszicizmusának, a láncok kecses íveinek és azok sikeresen eltalált arányainak köszönhetően „mint művészeti alkotás is a legelsőkhöz tartozik”. Már ránézésre érzékelhető kivételesen sikerült volt, elég egy pillantást vetni összehasonlításként W. T. Clark más konstrukcióira. Meg arra gondolni, milyen szerencsésen illeszkedik ez a mű a környezetébe. Megint Bibóval érvelnék: „Az a mód [...], ahogy a híd a világon szinte egyedülálló városké-

pi adottságokhoz alkalmazkodik, s ahogy azokat kihasználja.”

„A Lánchíd magosan emelkedő ívei alatt ment át a régi Magyarország az új Magyarországra” – írta Krúdy 1915-ben, a híd átépítésének apropóján, a reformkori küzdelmekre és a márciusi ifjak cselekedeteire emlékeztetve olvasóit. Akkor még nem sejthette, hogy 1918. október 28-án ez lesz a színhelye történelmünk egy újabb fontos fejezetének kezdetén a „lánchídi csatának”. A Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezésére áhító tömeg ütközött meg akkor itt a Tisza István rendszerének képviselőjében fellépő rendőrökkel. Csak remélni lehet, hogy a fővárosnak az augusztus 4-i hídavató alkalmából rendezett békes piknikje utóbb szintén emblemikus értelmet nyer. A hidat életre hívó két gondolat – a fejlett világhoz való felzárkózás és az összefogás – napjaink kihívásai révén ismét aktuálissá váló szempontjainak tudatosításával. A fenntarthatóság mind elementá-

risabb követelményeinek jegyében fogant élhető város program részeként Budapest továbbra sem szeretné ráengedni az autósokat a hídra, a kormány viszont erre hivatkozva egyelőre nem utalta át a felújítására megígért összeget. Úgy döntött, vélhetően nem csak spórolásból, egyelőre halasztást szenvednek azok a tervbe vett projektek (legújabbban mindenekelőtt a Galvani híd), amelyek a belvárosi járműközlekedés csillapítására, az átmenőforgalom elterelésére lennének hivatottak, s lehetővé tették, hogy az embereknek eszükbe se jusson a Lánchíd. Hogy a főváros nevezetessége, mint Prágában a Károly-híd, a gyalogosoké maradjon. A haladás és maradás erői közötti küzdelem, Széchenyi korának fogalmaival élve, az ökológia frontján Magyarországon még továbbra is zajlik.

A Lánchíd felújítása. Terv: FŐMTERV–MSc–CéH konzorcium és FŐMTERV Zrt. Kivitelező: A-Híd Építő Zrt.

125

Vásárhelyi Mária

Menekülés a tények elől

Tényszegény világban élünk, és ez egyre inkább így lesz. Miközben a technológiai fejlődés eredményeként az információk valóságos lavinaként zúdulnak az emberekre, és aki akar, az sem tud elmenekülni ezek elől, valójában egyre kevesebb ismerethez jutunk hozzá. Lassan közhelyszámba menő megállapítás, hogy a „tények utáni világban élünk”, és ez nem csak a hazai, teljesen eltorzult nyilvánosságra igaz, globális jelenség.

S bár a médiafogyasztó közönség a demokratikus világban is egyre inkább elbizonytalanodik a kontrollálatlanul rázúduló információdömpingben, a valódi plurális médiavilágban mégis sokkal nagyobb esélye van a hírfogyasztónak arra, hogy eligazodjon a hírek és vélemények világában, több forrás segítségével ellenőrizze az információk valóságtartalmát, mint ott, ahol a hatalom a legkülönbözőbb eszközökkel próbálja

monopolizálni a tájékoztatást. Nemcsak a tömegettájékoztatási eszközök politikai uralom alá vonásával, a médiapiac befolyásolásával, a hatalmi központ irányítása alatt előállított dezinformációkkal, fake newsok terjesztésével, konteókkal, hanem a tények száműzésével is manipulálják a nyilvánosságot.

Az autokratikus, populista hatalmaknak ugyanis éppen a tények a legnagyobb ellenségeik, hiszen a valóságról legalább valamelyest objektív képet ezek segítségével nyerhet a közönség. Márpedig a populizmus legfontosabb fegyvere, a propaganda alternatív valóságot épít közönsége számára, és ebbe nem hagyja beférkőzni a propagandát szétziláló tényeket. A közvetlenül a hatalom befolyása alatt működő nyilvános fórumok dezinformációkkal hamis hírekkel helyettesítik a tényeket, vannak azonban olyan orgánumok, amelyek sokkal körmönfontabban, a függetlenség látszatát fenntartva válnak a soft politikai propaganda eszközévé. Mégpedig oly módon, hogy egyrészt bizonyos, a hatalom számára különösen kellemetlen témákat nem érintenek, másrészt pedig egyre kevesebb felületet biztosítanak a tények világának.

A látszólag független, de állami reklámmegrendelésekkel jól kitömött ATV egyebek mellett azzal tesz szívességet a hatalomnak, hogy műsoraiból igyekszik száműzni a tényeket és egyre nagyobb teret enged a véleményeknek. Ennek egyik leglátványosabb példája a *Mai téma* című közéleti vitaműsor eltüntetése volt. A *Mai téma* minden este a főműsoridő második felében, a véleményfürdővel felérő *Egyenes beszéd* után jelentkezett. A műsor fókuszában egyetlen, napi aktualitással rendelkező téma

szerepelt, ezt vitatta meg három meghívott vendég a műsorvezetővel. Kezdetben a meghívott vendégek mindegyike pártpolitikailag nem elkötelezett, független szakértő volt, akik ideológiai felhangok nélkül szakmai vitát folytattak az adott kérdésről. A műsorban szakmailag megalapozott érvek és ellenérvek feszültek egymásnak, a szakértők többségéről a laikus közönség nem is tudhatta, hogy vannak-e politikai kötődéseik, és ha igen, akkor milyen irányba. Komoly szakmai tekintéllyel rendelkező szakértők beszélgettek, vitatkoztak gazdaságról, oktatásról, egészségügyről, szociális kérdésekről és nemzetközi politikáról. Akkoriban talán ez volt az egyetlen olyan vitaműsor a teljes hazai műsorfolyamban, ahol nem politikai, hanem több nézőpontot megjelenítő szakmai vita zajlott.

Feltételezem, ez lehetett a probléma a *Mai témával*, mert gyorsan megindult a tények „felvizezése”. Egy idő után a három meghívott közül előbb egy, majd esetenként kettő politikus volt jelen. A műsort egyébként különösen felértékelte az orosz–ukrán háború kitörése, mivel ebben a kérdésben még a politikailag tájékozottabb néző is segítségre szorult. Számos, korábban a nyilvánosság számára alig ismert vagy ismeretlen kiváló katonai szakértő, geopolitikai elemző, a térséget jól ismerő tudós segített értelmezni a napi történéseket, a katonai és harcászati kérdéseket. Tapasztalataim szerint a háború kezdeti időszakában ez a műsor segítette leginkább a laikus közvéleményt a rendkívül bonyolult és veszélyes helyzet megértésében. Aztán egyik napról a másikra a műsor eltűnt a képernyőről, helyére újabb véleményműsor ke-

rült, amelyben három – többnyire ellenzéki – politikus kommentálja a nap eseményeit, és így az *Egyenes beszéd*ben folyó parttalan vita folytatódik.

Nem akarom azt állítani, hogy ez az egyetlen szívesség, amelyet az ellenzéki látszatát keltő ATV a kormánypártoknak tesz. Hiszen a véleményműsorokba meghívott politikai elemzők többsége is inkább „langyos”, gyakran unalmas kritikát fogalmaz meg a kormánnyal szemben. A karakteresen kormánykritikus vélemények már régen eltűntek a műsorokból. Talán nem áll messze a valóságtól az a feltételezés, hogy a kormánypártok már 2010-ben eljuttatták a szerkesztőséghez azoknak az élesen kritikus véleményformálóknak a listáját, akiket nem szeretnének viszontlátni a csatorna műsoraiban. Így szűnhetett meg például rögtön a kormányváltást követően az ATV legnézetesebb műsora, a *Sajtóklub*, és feltételezhetően az újságírói szabadság korlátozása miatt távozott a csatornától jó néhány szakmailag elismert szerkesztő és műsorvezető is.

Ugyanakkor az igazsághoz hozzátartozik, hogy az ATV Híradója korrekt módon tájékoztat a napi politikai történésekről, itt a probléma inkább azzal van, amiről nem tájékoztat. Mert úgy képzelem, hogy nemcsak a nem szívesen látott közszereplőkről és műsorokról, hanem a tabuként kezelendő témákról is eljuttatta a listáját a kormány a csatorna vezetőinek, akik ezt azóta is sorvezetőként használják.

A tények felvizezése, elhallgatása, a szakmai viták száműzése a médiából azért is tragikus, mert a közvélemény-kutatások egyértelműen jelzik, hogy a közönség egyre inkább

elbizonytalanodik a valóság értelmezésében. Illetve abban is, hogy egyáltalán léteznek-e tények, és van-e objektív valóság. A Political Capital 2023-ban végzett vizsgálata szerint az emberek 59 százaléka többé-kevésbé egyetért azzal, hogy objektív valóság nincs, csak vélemények vannak, és mindössze a felnőtt lakosság 18 százaléka biztos abban, hogy létezik objektív valóság. És ebben nem különböznek egymástól az egyébként szélsőségesen polarizált kormánypárti és ellenzéki szavazók. Mindkét csoport többsége kételkedik a valóság létezésében.

Márpedig a valóság létének megkérdőjelezése fogékonyabbá teszi a közönséget az álhírekre, konteókra, politikai hazugságokra. Akik úgy gondolják, hogy a valóság léte pusztán értelmezési kérdés, kevésbé próbálják ellenőrizni a rájuk zúduló információk tartalmát. És mivel a közéleti, politikai tájékozódásban is egyre nagyobb szerepet játszanak a közösségi média különböző szinterei, a hagyományos médiumoknak egyre fontosabb szerepük lenne a tények közvetítésében.

Nálunk a kormánypártok által finanszírozott nyilvánosság különböző szegmenseiben a tényeknek semmiféle szerep nem jut. A szó hagyományos értelmében ezek nem is tekinthetők közéleti, politikai médiumoknak, mivel szerkesztésüket kizárólag a politikai propaganda szempontjainak rendelik alá. Ahogyan az ezekben a szerkesztőségekben dolgozó munkatársak sem felelnek meg az újságírókkal szemben támasztott legalapvetőbb szakmai feltételeknek sem. Ők valójában nem újságírók, hanem propagandisták, a pártközpont utasításainak próbálnak megfelelni.

Napjainkban a független média talán legfontosabb feladata, hogy a tények megismertetésével segítséget nyújtson közönségének a tájékozódásban, a környező világban való eligazodásban, a hírek ellenőrzésében. Ehhez arra van szükség, hogy minél szakszerűbben, közérthetőbben és sokoldalúbban mutassa be a valóságot leképező tényeket. A független nyomtatott és online média igyekszik is eleget tenni ennek a feladatának. Nem véletlen, hogy a nem kormánypárti szavazók sokkal kevésbé fogékonyak a dezinformációkra és összeesküvés-elméletekre, mint a kormánypártok támogatói.

Ugyanakkor a kritikus gondolkodású ellenzéki szavazók jól érzékelhető elbizonytalanodása a tények és az objektív valóság létezésében rendkívül aggasztó jelenség, amely különös jelentőséget ad annak, hogy a közönség által függetlennek tartott egyetlen közéleti televíziós csatorna valójában a hatalom szája íze szerint adagolja a tényeket és a véleményeket.

ATV, a Mai téma című elemző műsor eltüntetése.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA